

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 1 Şubat 2020

ss. 360-366

Makalenin Geliş

Tarihi

26/12/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

24/02/2020

Yayın Tarihi

28/02/2020

ZİVER VE DİVANI¹

Emin ŞENGÜL²

Ziver ve Divanı adlı çalışma, Dün Bugün Yarın (DBY) Yayınları tarafından “15x21” cm ölçülerinde, ikinci hamur kâğıda basılmış, 600 sayfadan ibaret bir eserdir. Çalışma genel olarak dört bölümden oluşmaktadır:

Birinci Bölüm: *Ziver’in Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dili*

İkinci Bölüm: *Ziver Divanı’nın Şekil Özellikleri*

Üçüncü Bölüm: *Metnin Kuruluşunda İzlenen Yollar*

Dördüncü Bölüm: *Ziver Divanı Tenkitli Metin*

Ziver’in Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dili başlıklı ilk bölümde Ziver’in hayatı ile ilgili bilgilere geçmeden önce, kaynakların adı belirtilerek ve ilgili kaynaklardan alıntılar yapılarak,

¹ KAPLAN, Hasan (2019). *Ziver ve Divanı*, İstanbul: DBY Yayınları.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D., ibrinsak@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1911-3641

18. yüzyıl Türk edebiyatında “Zîver” mahlaslı üç şairin olduğu belirtilmiştir. Tezkirelerde yer alan bilgiler ve örnek şiirler dikkate alınıp, çalışmaya konu olan divanın hangi Zîver’e ait olabileceği ortaya konulmuştur. Çalışmanın tenkitli metninin, İbrahim Zîver’e ait olduğu tespit edilen üç nüshayla³ oluşturulduğu bilgisi de bu bölümden edinilmektedir.

Zîver’in biyografisi oluşturulurken sadece tezkirelerden değil; Zîver’in yazdığı kasidelerden, tarih manzumelerinden, nazirelerden; ayrıca Zîver’e yazılan nazirelerden istifade edilmiştir. Divan nüshalarındaki her türlü kaydı - bilhassa temellük kayıtlarını- dikkate alan yazar gerek zahriyelerdeki gerekse derkenar ve sayfaların muhtelif yerlerindeki notları biyografik amaçlı kullanmıştır. Yazarın bu kullanışı, divanlardaki her türlü kaydın ne denli önemli olabileceğini göstermektedir. Yazar bu kayıtlardan elde ettiği bilgilerin doğruluğunu hemen kabul edip vermek yerine, bilgilerin güvenilirliğini ölçülmesi ve ortaya konulması için bilgilere ilmi şüphecilik ile yaklaşmış, onları titiz bir şekilde birbiriyle karşılaştırılmış ve güvenilir sonuçlar elde etmeye çalışmıştır.

Şairin hayatıyla ilgili bilgilerden sonra sanatçı kişiliği, üslubu, kendisinin yazdığı nazireler ve kendisine yazılan nazireler hakkında bilgileri içeren “*Edebî Kişiliği*” başlığı yer almaktadır. Şairin edebî kişiliği hakkında verilen bilgiler oldukça geniş yer tutmakta (s. 32-121) ve örnek şiirlerle desteklenmektedir. Bu bölümde Zîver’in şiirleri sebk-i Hindî açısından incelenmiş, Zîver’deki sebk-i Hindî etkileri “*Bir Sebk-i Hindî Şairi Olarak Zîver*” başlığı altında, örnek beyitlerle ortaya konulmuştur. *Divan*’da tespit edilen sebk-i Hindî özelliklerinin her biri gerekli açıklamalarla birlikte farklı alt başlıklar altında çalışmaya dâhil edilmiştir. Söz konusu özellikler/alt başlıklar şunlardır:

Genişletilmiş Tamlamalar

Farsça Birleşik İsim ve Sıfatlar

Yeni-Orijinal Yapı ve Terkipler

Çoklu Duyulama

Paradoksal İmaj

Alışılmamış Bağdaştırma ve Somutlaştırma

Üslub-ı Muadele ya da Sebk-i Hindî’nin Beyit Yapısı

Günlük Tecrübeler, Tabiat ve Eşyanın Şiire Yansıması

Acı, İstirap ve Şikâyet

Hayalin Sınırlarını Zorlamak: Mübalağa

Övgüde Ben Dili

Sebk-i Hindî Şairlerinin Zîver’de Aksi

³ 1. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Manzum Eserler 189; 2. Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. FB 312; 3. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 368

Zîver'in şiirleri mahallileşme bakımından da incelenmiş ve mahallileşmenin özellikle mesnevi konu ve kahramanlarının mahallî çevreden alınması şeklinde görüldüğü belirtilmiş ve bu tespit örneklerle ortaya konulmuştur.

Çalışmada Zîver'in nazire yazdığı şairlerin isimleri⁴ tek tek zikredilmiş ve nazirelerle birlikte, model alınan zemin şiirlere de yer verilmiştir. Söz konusu şiirler nazire ilişkisi bakımından karşılaştırılmıştır. Âbid Feyzullah Efendi tarafından (ö. 1780) Zîver'in bir gazeline nazire olarak yazılmış bir şiir de tezkirelerden tespit edilmiş, bu şiirin zemin şiirle olan ilişkisi gösterilmiştir.

Zîver'in dil özellikleri dönemin diğer şairlerinin dil özellikleri ile karşılaştırılarak ayrıntılı bir şekilde şu başlıklar altında ele alınmıştır: *Atasözleri ve Deyimler, Konuşma Dili, Sebki Hindî'nin Aksî: Farsça Dil Unsurları*.

Atasözleri ve Deyimler başlığı altında, Zîver divanında atasözü kullanılmadığı, kullanılan deyimlerin sayısının ise dönemin diğer şairlerinin⁵ divanlarında kullanılan deyimlerin sayısına oranla daha az olduğu belirtilmiş. *Divan*'da 55 farklı deyim tespit edilmiştir. Tespit edilen deyimlerin tamamı açıklamalar ve örnek beyitlerle birlikte çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu deyimlerin hangi eserlerde geçtiği de ayrıca belirtilmiştir.

Konuşma Dili başlığı altında Zîver'in dilinde günlük yaşama dair ifadelerin ve deyimlerin yer aldığı ancak avama ait, amiyane tabir ve ifadelerin bulunmadığı belirtilmiştir. Bu ifade ve tabirler örnek beyitlerle açıklanmış, okurun istifadesine sunulmuştur.

Sebki Hindî'nin Aksî: Farsça Dil Unsurları başlığı altında Zîver'in dili "*Türkçe Yerine Farsça Dil Unsurlarının Kullanımı, Türkçe Deyimlere Farsça İfade, Terkihi Tekerrürü, İkilime, Farsça ve Arapça Ağırlıklı Bir Dil*" gibi hususlar çerçevesinde tek tek ele alınmış; tespit edilen anlamsal ve gramatikal unsurlar örnek beyitler ışığında incelenmiştir.

Zîver'in dil özelliklerinden biri de Türkçe deyimlerin Farsça kelimelerle oluşturulmasıdır. Zîver'in dilindeki bu özellik *Türkçe Deyimlere Farsça İfade* başlığı altında incelenmiş, örnek beyitlerle ortaya konulmuştur.

Zîver ve Divanı adlı bu çalışmada, Zîver'in dilinin Arapça ve Farsçanın etkisi bakımından da incelendiğini görmekteyiz. Tamamı Farsça yazılmış şiirlerin yanı sıra bir kısmı Farsça yazılmış şiirlerin⁶ varlığı da tespit edilmiştir. Bazı beyitlerin ise tamamen Farsça ve Arapça kelimelerle, Farsça dil unsurlarıyla

⁴ Münif (ö. 1743-44), Bosnalı Sâbit (ö. 1712), Nedim (ö. 1730), Nâilî (ö. 1666), Tecellî (ö. 1688-89), Seyyid Vehbî (ö. 1736), Sabih (ö. 1783).

⁵ Bosnalı Sâbit (ö. 1712), Nedim (ö. 1730), Muvakkît-zâde Pertev (ö. 1807), Sünbül-zâde Vehbî (ö. 1809) ve Enderunlu Fâzıl (ö. 1810).

⁶ Zîver Divanı'nda tamamı Farsça yazılmış 3 gazel, 1 kaside vardır. Şairin bir mesnevisinin ilk 7 beyti Farsça iken bir terci-bendinin de 1 bendi tamamen Farsçadır. (s. 157)

oluşturulduğu; bu beyitlerde Türkçe bir kelime hatta ek dahi bulunmadığı belirtilmiştir.

Ziver Divanı'nın Şekil Özellikleri başlığı altında divandaki şiirler nazım biçimi, vezin, kafiye ve redif bakımından incelenmiştir. Çalışmada dikkat çeken önemli bir husus da nazım biçimi, vezin, kafiye ve redif ile ilgili özelliklerin, tanımlayıcı ve açıklayıcı bilgilerin, önemli kaynak eserlere atıfta bulunularak verilmiş olmasıdır. Ayrıca araştırmacıların konuyla ilgili daha detaylı bilgi edinebilmesi için ek kaynakların künyelerinin dipnotta belirtilmiş olması da araştırmacıların işini kolaylaştırmak adına önem arz etmektedir.

Gazel başlığı altında, genel olarak gazel hakkında bilgi verildikten sonra Ziver'in gazellerinin incelenmesine geçilmiştir. Ziver Divanı'nda 87 şiir olduğu, ancak bunların bir tanesinin beş dörtlükten oluşan bir koşma olduğu belirtilmiştir. Ziver'in gazellerinin beyit sayıları, türleri ve çeşitli özellikleri belirtilmiş; ayrıca gazellerin harflere göre dağılımının belirtildiği bir tablo da eklenmiştir.

Kaside başlığı altında genel olarak kaside ve kasidelerin bölümleri hakkında bilgi verilmiş, yüzyılın diğer divan şairlerinin kaside sayıları da belirtilerek araştırmacılara yorum yapma imkânı sağlanmıştır. Sonrasında ise Ziver'in kasidelerinin incelenmesiyle tespit edilen bilgiler paylaşılmıştır. Ziver'in, 23'ü kasideler bölümünde, 2'si tarihler arasında olmak üzere toplam 25 kasidesi tespit edilmiştir. Kasidelerin bölümlerinin beyit sayılarını içeren bir tablo yapılmış, hemen sonrasında ise tabloyla ilgili yorumlar paylaşılmıştır. Kasideler türleri, bölümleri, şaire özgü anlatım biçimleri ve diğer çeşitli özellikleri bakımından incelenmiş; bu inceleme sonucunda elde edilen tespitler örnekler verilerek daha somut hâle getirilmiştir. Kasidelerin şair-hâmi açısından taşıdığı özellik şu başlık altında örneklerle gösterilmiştir: "*Arz-ı Hâl Yahut Hâmiden Beklentiler*".

Mesneviler, beyitlerinin kendi arasında kafiyeli olmasından ötürü genellikle uzun şiirlerdir ve bu uzun şiirler genellikle divanlara dâhil edilmeyen müstakil birer eserdir. Bunun yanı sıra divanlarda yer alan kısa mesneviler de vardır. Ziver'in divanında da 5 kısa mesnevi yer almaktadır. Çalışmada bu 5 mesnevi biçim, muhteva ve üslup bakımından incelenmiştir. İncelemeler sonucunda Ziver'in mesnevi tarzı, üslubu ve mesnevideki konuya yaklaşımı bakımından hangi ekole yakın olduğu ortaya konulmuştur.

Ziver Divanı'nda gazel, kaside ve mesnevi nazım şekilleri dışında 1 muhammes, 1 tahmis, 1 terci-bent, 2 terki-bent, 20 kıta, "Rubâ'iyât" başlığı altında verilen fakat biçimsel bazı özellikleriyle rubaiden ayrılan 9 nazım vardır. Bu şiirler de gazel, kaside ve mesneviler gibi biçim ve muhteva bakımından incelenmiş; bazıları Türk edebiyatındaki, bazıları da 18.

yüzyıldaki örnekleriyle karşılaştırılarak benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmuştur.

Zîver Divanı'nda 15 tarih manzumesi vardır. Bu manzumelerin 4'ü kasidedir ve bu kasidelerin 2'si kaside başlığı altında, 2'si de "Târihât" başlığı altında yer almaktadır. "Târihât" başlığı altındaki diğer 11 tarih manzumesi ise kıta nazım biçimiyle yazılmıştır. Bu tarih manzumeleri biçim incelemesinin dışında tarih düşürme sebepleri, usulleri bakımından incelenmiş ve tespitler okurun istifadesine sunulmuştur.

Aruz Vezni başlığı altında, *Zîver Divanı*'ndaki şiirler vezin bakımından incelenmiştir ve şiirlerin bahir ve kalıplara göre dağılımını gösteren bir tablo eklenmiştir. Bu tabloda nazım biçimlerinin sayısını ve hangi nazım biçimiyle aruzun hangi kalıbının ve bahrinin kaçar şiirde kullanıldığını görmek mümkündür. Bu tablonun yanı sıra aruz uygulamaları üzerinde durulmuştur. Zîver'in şiirleri aruz vezni ve uygulamaları bakımından "*İmale, Zihaf, Ulama (Vasl), Med, Teşdid, Tahfif, Tahrik, Tenkis, İmlada Değişiklik, Kusursuz Beyitler*" başlıkları altında oldukça detaylı bir şekilde incelenmiş ve bu incelemelere 44 sayfalık (s. 229-263) geniş bir bölüm ayrılmıştır. Aruz uygulamaları hakkında detaylı bir şekilde incelemeler yapıldığı hem verilen bilgilerden hem de bu bilgilere dayanarak Zîver'in farklı bir tasarrufunun olup olmadığının örneklerle açıklanmasından da anlaşılmaktadır.

Zîver'in hece ile bir koşma yazdığı yukarıda da belirtilmişti. Bu koşma da biçim ve içerik bakımından incelenmiş ve divan edebiyatının hece ile şiir yazarın diğer şairleri hatırlatılmıştır.

Zîver'in şiirleri kafiye ve redif bakımından ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Zîver'in kullandığı kafiyelerin nazım şekillerine göre dağılımı ve kullanım sıklığını gösteren bir tablo eklenmiştir. Bunun yanı sıra şiirlerdeki kafiye kusurları veya farklı tasarruflar ve Türkçe kelimeler/seslerle yapılan kafiyeler ayrı ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Redif üzerinde de durulmuş, şiirlerdeki rediflerle ilgili iki tablo eklenmiştir. Bu tabloların biri rediflerin türleri ve nazım şekillerine göre kullanım sıklığını, diğeri ise kelime veya kelime grubu şeklindeki redifleri ve bu rediflerin şiirlerdeki kullanım sıklığını göstermektedir.

Metnin Kuruluşunda İzlenen Yollar başlığı üç alt başlığa ayrılmıştır: *Nüsha Tasvifi, Nüsha Şeceresi, Metnin Kuruluşunda İzlenen Yollar*. Nüsha Tasvifi başlığı altında, Zîver'in eldeki üç nüshasının tanıtımı yapılmıştır. Birinci nüsha "Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Manzum Eserler 189" adını taşımaktadır. Bu nüshadaki şiirlerin, nazım biçimlerine göre dağılımı verildikten sonra nüshanın yaprak sayısı, ölçüleri, yazı çeşidi, satır ve sütun sayıları belirtilmiştir. Sonra ise nüshadaki çeşitli önemli kayıtlar, mühürler,

tarihler (istinsah, telif, temellük, sahh, temmet) incelenmiş; bunlarla ilgili açıklamalar yapılmıştır.

İkinci nüsha “Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. FB 312” adını, üçüncü nüsha “Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 368” adını taşımaktadır. İkinci ve üçüncü nüsha da birinci nüsha gibi şiirlerin, nazım biçimlerine göre dağılımı; nüshaların yaprak sayısı, ölçüleri, yazı çeşidi, satır ve sütun sayıları belirtilmiştir. Nüshalardaki kayıtlar, mühürler, tarihler incelenerek gerekli açıklamalar yapılmış; her üç nüshada da ara sayfalarda tespit edilen açıklamalar, notlar hakkında bilgiler verilmiştir.

Nüsha Şeceresi başlığı altında eldeki üç nüshanın hiçbirinin müellif nüshası olmadığı; nüshaların hiçbirinde müellif tarafından yazıldığı, kontrol edildiği, düzeltildiği ve müellife okunduğuna dair bir kayıt bulunmadığı belirtilmiştir. Nüshalardaki temellük kayıtlarından yola çıkılarak hangi nüshanın hangi tarihte (veya tarihten önce) yazılmış olacağına dair bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerden sonra nüshalar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tek tek tespit edilip okurun istifadesine sunulmuştur. Söz konusu benzerlik ve farklılıklar - şiirlerin sıralanışı, şiir sayısı, başlıklardaki farklılıklar, aynı şiirin beyit sayısının farklılığı, şiirlerdeki eksik/fazla kelimeler, kelime farklılıkları... gibi özellikler- dikkate alınarak *Ziver Divanı*'nın nüsha şeceresi çıkarılmıştır.

Tenkitle Metnin Kuruluşunda İzlenen Yöntem başlığı altında, genel olarak divan neşri konusunda yapılan çalışmalara atıfta bulunularak araştırmacıların fikirlerine yer verilmiştir. Bu fikirler arasındaki farklılıklar belirtilmiştir. *Ziver Divanı*'nın üç nüshasından elden edilen şiirlerin tenkitli metninin hangi yöntemler doğrultusunda ve hangi ölçütlere göre oluşturulduğu yirmi iki madde hâlinde açıklanmıştır. Müellif kaleminden çıkmış nüshaya yakın bir nüsha ortaya koymayı amaçlayan yazarın/müstensihinin, metni kurarken aldığı inisiyatiflerin doğru olup olmadığı noktasında okuyucuların görüş beyan etmesine fırsat sağlanması amacıyla tüm nüsha farklarının (anlama, vezne, kafiyeye, dil bilgisine uymayanlar da dâhil) aparatta gösterilmeye çalışıldığı belirtilmiştir. Şiirler, üç nüshada da “kasideler, gazeller, rübailer, kıtalar, matla ve tarihler” şeklinde sıralanmış; mesneviler ve musammatlar ise belli bir düzene/sıralamaya tabi tutulmaksızın, kasideler arasına yerleştirilmiştir. Arapça ve Farsça şiirler, beyitler, ibareler metin içerisinde eğik (italik) harflerle yazılıp anlamlarının dipnotta açıklanması okuyucunun/araştırmacının işini kolaylaştırmaktadır. Yazar metne yaptığı her türlü müdahaleyi dipnotta belirtmiş veya bu noktada metin üzerinde bulunduğu tasarrufun doğru olup olmadığını ilim âleminin takdirine bırakmıştır. Tenkitli metin kısmında emin olunmayan okumaların sonuna soru işareti konulması, orijinal metnin ilgili kısmının fotoğrafının dipnotta eklenmesi de bilimsel çalışma etiği bakımından gerekli hassasiyetin gösterildiğine işaret etmektedir.

Çalışmanın sonuna dizin eklenmesi araştırmacıların işini kolaylaştıran bir başka husustur. Dizinin oluşturulmasında dikkat edilen ölçütlerin açıklanması da dizinin daha sağlıklı ve kolay bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır.

Sonuç olarak, *Ziver Divanı*'nın üç nüshasından yola çıkılarak oluşturulan bu çalışmada, *Ziver*'in şiirleri dil, üslup, biçim ve muhteva gibi hususiyetler bakımından, bilimsel çalışmalar çerçevesinde sözcük sözcük, ek ek irdelenmiş ve tespitler bilimsel etik anlayışına uygun olarak konu ile ilgilenen okurların, araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Çalışmanın en dikkat çekici yanlarından biri yapılan bütün tespitlerin, çıkarımların *Ziver Divanı*'ndan örneklerle ve konu ile ilgili ilmi çalışmalara yapılan atıflarla desteklenmesidir. *Ziver ve Divanı* adlı bu titiz ve kapsamlı çalışmayı hazırlayıp Türkoloji'ye katkıda bulunan ve konu ile ilgilenen okurların, araştırmacıların istifadesine sunan Hasan Kaplan'ı kutlar, yeni çalışmalarında başarılar dileriz.